

**Zbigniew Ostrach**

*Akademia Nauk Stosowanych  
w Nowym Sączu*

## **Wspieranie zdolności dziecka w wieku przedszkolnym**

### **Streszczenie**

W wieku przedszkolnym można dostrzec u dziecka wiele predyspozycji do wykonywania specyficznych zadań, które określa się mianem zdolności. Przejawiane zdolności u dziecka są zauważalne w codziennym funkcjonowaniu w domu i zachowaniu się w grupie przedszkolnej. Zdolność wiąże się z łatwością jednostki do pobierania i poprawnego przetwarzania informacji, podejmowania decyzji, a także samodzielnego, twórczego, a przy tym skutecznego działania. W przypadku środowiska przedszkolnego proces diagnozowania zdolności dziecka jest kluczowy ze względu na możliwości ich dalszego rozwoju. Działania podejmowane przez nauczyciela w procesie wspierania zdolności dziecka w wieku przedszkolnym będą mogły w przyszłości pomóc efektywnie wykorzystywać dane mu przez los talenty. Jednak zdarza się, że nauczyciele nie mają wystarczającego przygotowania do pracy z dziećmi zdolnymi. Wielu nauczycieli edukacji przedszkolnej swoją pracę edukacyjną podporządkowuje głównie realizacji programów nauczania, reżimowi czasu i utrzymaniu dyscypliny w dużych grupach. O tym, jak ważne jest w tym procesie wspieranie zdolności dzieci w wieku przedszkolnym, dowiadują się dopiero podczas samodoskonalenia zawodowego.

**Słowa kluczowe:** edukacja przedszkolna, zdolności, wsparcie dla dziecka, wysiłki nauczyciela

### **Supporting Abilities of a Preschool Child**

#### **Abstract**

At preschool age, many predispositions to perform specific tasks may be observed in a child, which can be described as abilities. The abilities manifested in a child are visible in their daily routines at home and behaviour in the preschool group. An ability is associated with an easiness of an individual to acquire and correctly process information, to take decisions as well as independent, creative and effective actions. In preschool environment the diagnostic process of a child's abilities is crucial due to the possibilities of their further development. The efforts taken by the teacher in the process of supporting a preschool child abilities may help them effectively utilize their talents in various areas of their activity in the future. However it may happen that teachers are not sufficiently prepared to work with talented children. Many preschool teachers prioritize their educational work mainly to the implementation of teaching programs, time management and maintenance of discipline in large groups. They only learn about the importance of supporting preschool children's abilities in this process during their professional self-improvement.

**Keywords:** preschool education, abilities, support for a child, teacher's efforts

## Wstęp

Rozwój dziecka przebiega według pewnych określonych schematów. Jednak warto pamiętać o tym, że każde dziecko rozwija się indywidualnie i pewne umiejętności będą opanowane przez jedne dzieci wcześniej, u innych zaś mogą się one pojawić później. W dużej mierze zależy to od własnych możliwości dziecka. Każde dziecko ma swoje preferencje w wykonywaniu pewnych aktywności, a różne czynniki sprawiają, że rozwija je ono w swoim tempie. Już w wieku przedszkolnym można dostrzec u dziecka wiele predyspozycji do wykonywania wybranych zadań, które określa się mianem *zdolności*. Przejawiane zdolności u dziecka są zauważalne w codziennym funkcjonowaniu w domu i zachowaniu się w grupie przedszkolnej. Praca z dzieckiem na etapie edukacji przedszkolnej powinna zawierać w sobie elementy działań pozwalających pomóc mu rozwijać indywidualne zdolności w zdecydowany sposób. Wiele zadań w tym procesie realizuje nauczyciel. Odgrywa on zasadniczą rolę w diagnozowaniu zdolności u dziecka i ich późniejszym wspieraniu. Od jego osobowości, posiadanych kompetencji, umiejętności i doświadczenia zawodowego w dużym stopniu zależy poprawne zidentyfikowanie uzdolnień i właściwe wspieranie całego rozwoju wychowanków. Odpowiednie wspieranie zdolności dziecka w wieku przedszkolnym może się przyczynić do tego, że w przyszłości będzie ono mogło łatwiej na ich bazie nabywać nowych umiejętności, efektywniej radzić sobie z własnymi emocjami, tworzyć zdrowe relacje z innymi dziećmi i umiejętnie przestrzegać zasad społecznych. W dostępnej dla nauczycieli polskiej literaturze przedmiotu znajdziemy szereg pozycji analizujących problematykę wspierania dziecka i jego zdolności. Nauczyciele mają jednak wybiórczy z nią kontakt z racji dużego jej rozproszenia. Brakuje pozycji syntetycznie opisującej te zagadnienia, skierowanej do nauczycieli edukacji przedszkolnej. Stąd pojawił się cel stworzenia publikacji, która w krótkim czasie pozwoli nauczycielom przygotować się do dyskusji z rodzicami dzieci w wieku przedszkolnym i porozmawiania o zaobserwowanych wśród dzieci zdolnościach. Istotne wydaje się więc zapoznanie nauczycieli przedszkoli ze stosownym podejściem do klasyfikacji zdolności, ich przejawami u dzieci w wieku przedszkolnym, zasadami ich diagnozy, próbami pomocy i zadaniami, jakie nauczyciel ma do wypełnienia, aby potencjalne talenty dziecka nie zostały zlekceważone w prowadzonym w placówce procesie edukacji.

### 1. Pojęcie *zdolności* w świetle literatury

Na gruncie literatury przedmiotu można się spotkać z wieloma definicjami i klasyfikacjami *zdolności*. Termin ten ma charakter wieloznaczny, dodatkowo należy zauważyć, że jest złożony. Najczęściej przyjmuje się, że *zdolności* to 'określone warunki wewnętrzne, w oparciu o które poszczególni ludzie, angażując się w zadaną aktywność jednakowo, wykonują dane działanie szybciej w porównaniu z przeciętnymi osobami' (Tarabuła-Kamińska, 2015, s. 37). Zgodnie z nieco odmiennym podejściem rozumienia *zdolności* określenie to jest również stosowane w sytuacjach uwzględniają-

cych różnice indywidualne, powodujące, że przy takim samym poziomie motywacji i przygotowaniu się oraz przy równych warunkach zewnętrznych niektóre osoby są w stanie osiągać wyższe rezultaty. Jak wskazuje się w literaturze z zakresu pedagogiki, zdolność wiąże się z łatwością jednostki do pobierania i poprawnego przetwarzania informacji, podejmowania decyzji, a także samodzielnego, twórczego, a przy tym skutecznego działania. W przypadku dzieci mówi się, że zdolne są te, posiadające jedną z takich cech, jak:

- wysoki poziom zdolności o charakterze ogólnym (inteligencja),
- wysoki poziom zdolności specjalnych (uzdolnienia),
- wysoki poziom osiągnięć w nauce, ale także w obszarze realizowanej działalności wartościowej z punktu widzenia społecznego (lub potencjał w tej dziedzinie),
- zdolność dochodzenia do rozwiązań innowacyjnych i twórczych (lub potencjał w tym kierunku) (Lewowicki, 1986, za: Tarabula-Kamińska, 2015, s. 37).

Na podstawie analizy literatury przedmiotu łatwo wskazać na kilka sposobów pojmowania określenia zdolności. Termin ten można bowiem rozumieć:

- w ujęciu potocznym jako ‘możliwość jednostki do wykonania czynności czy działania z biegłością, odpowiednią sprawnością; mowa o lepszej jakości pamięci, szybkości uczenia się, lepszej zdolności do rozumowania, analizy itp.’;
- jako ‘potencjalną szansę, której jednostka nie posiada, ale może ją uzyskać’;
- w kategorii aktualnej możliwości jednostki jako ‘sprawność do realizacji jakiejś czynności’;
- jako ‘maksimum sprawności, którą człowiek mógłby osiągnąć w momencie, kiedy w optymalnych warunkach przygotowałby się do wykonania pewnej czynności’;
- jako ‘relatywnie stałą cechę odnoszącą się do procesów poznawczych, wpływającą na poziom osiągnięć danej osoby, przejawiającą się wysokim ilorazem inteligencji’;
- jako ‘indywidualne cechy osobowości jednostki, które nie dotyczą wyłącznie dyspozycji intelektualnych’ (Czaja-Chudyba, 2005, s. 16-17).

Jeżeli do którejś z idei tak rozumianych zdolności da się zakwalifikować działanie lub aktywność dziecka, często przypisuje mu się kategorię ucznia zdolnego.

Przez określenie *uczeń zdolny* rozumie się najczęściej ‘taką osobę, którą cechuje ponadprzeciętny poziom rozwoju psychofizycznego dodatkowo współwystępującego obok takich cech, jak ciekawość poznawcza, wysoki poziom motywacji czy dążenie do poszukiwania nowych rozwiązań i innowacji’. Uczniowie z wysokim poziomem zdolności mają możliwość realizowania zaawansowanych dokonań w różnych sferach, takich jak dziedzina umysłowa, artystyczna czy zdolności przywódcze itp. (Kozubska, Ziółkowski, 2019, s. 12).

W dyskursie naukowym, dokonując prób charakterystyki ucznia zdolnego, zwraca się przede wszystkim uwagę na różne klasyfikacje przypisywanych mu cech. Dokonanie ich analizy jest kluczowe dla wskazania, która jednostka może być uznana za zdolną. Najczęściej mówi się o kilku grupach charakterystyk dziecka zdolnego. Przykładem może być podział na: zdolności poznawcze i rzeczywiste (Dyrda, 2012, s. 26), uzdolnienia twórcze oraz charakterystyki osobowościowe. Zależy to od podejścia badacza w procesie diagnozy, która może przybrać formę elitarną (wąską) lub

egalitarną (szeroką). Pierwsza z nich mówi, że w społeczeństwie jednostki wybitnie zdolne to ok 3-5 proc. ogółu, druga zaś kwalifikuje do populacji osób zdolnych 25-30 proc. ludzi (Dyrda, 2012, s. 32). Istnieje klasyfikacja wyróżniająca sześć kluczowych charakterystyk uczniów uzdolnionych, u których dominujące mogą być:

- cechy kognitywne:
  - możliwość absorbowania dużych ilości informacji,
  - wysoki poziom zaawansowania zdolności rozumowania,
  - posiadanie różnych zainteresowań,
  - duża ciekawość otaczającego świata,
  - wysoki poziom rozwoju zarówno w aspekcie językowym, jak i pozawerbalnym,
  - wysoka zdolność przetwarzania informacji,
  - wysokie tempo procesów myślenia,
  - zdolność identyfikowania nieoczywistych związków,
  - zdolność generowania innowacyjnych pomysłów i rozwiązań,
  - duży poziom intensywności,
  - koncentracja na celu i wytrwałość w dążeniu do niego;
- cechy afektywne (sfera uczuciowa):
  - wysoki poziom akumulowania informacji odnoszących się do emocji,
  - wysoki poziom samoświadomości,
  - wysokie poczucie sprawiedliwości,
  - idealizm,
  - samokontrola,
  - perfekcjonizm,
  - wysoki poziom osądu moralnego;
- cechy fizyczne:
  - wysoki poziom świadomości sensorycznej,
  - istnienie rozbieżności między rozwojem intelektualnym i fizycznym,
- cechy odnoszące się do intuicji:
  - wczesne zaangażowanie i zainteresowanie jednostki wiedzą intuicyjną,
  - otwartość na doświadczenia intuicyjne,
  - wysoki poziom zdolności do przewidywania;
- cechy społeczne:
  - silny poziom motywacji powiązany z dążeniem do samorealizacji,
  - wysoka zdolność do rozwiązywania pojawiających się problemów natury społecznej,
  - zdolności przywódcze (Gałązka, Muzioł, 2014, s. 17-18).

Wskazuje się, że ludzie o wybitnych zdolnościach są w stanie relatywnie szybciej dokonywać selekcji informacji, a dodatkowo szybciej zapamiętywać nowe wiadomości. Cechuje ich także sprawność w rozwiązywaniu problemów, przy czym generowane rozwiązania mają charakter innowacyjny. Dla takich osób charakterystyczna jest także ciekawość, dociekliwość, samodzielność, ale również niezależność i wysoki poziom krytycyzmu wobec własnej osoby i podejmowanych działań. Przewyższają rówieśników w aspekcie poziomu zdolności, pracy czy tempa rozwiązywania powierzonych zadań. Uczniowie określani jako zdolni są z reguły bardziej wszechstronni,

biegle poruszają się w wielu zagadnieniach. Kluczowe jest także to, że osoby zdolne mają wyższą zdolność co do możliwości koncentracji uwagi – jeśli dane zagadnienie jest dla nich faktycznie interesujące (Kozubska, Ziółkowski, 2019, s. 13).

Charakterystyki uczniów zdolnych w poprzednich latach badane były relatywnie często (Szmidt, 2005; Czaja-Chudyba, 2005; Giza, 2006; Płuciennik, 2010; Dyrda, 2012, 2013; Fechner-Sędzicka, 2013; Czarnocka, Foryś, Truś, 2014; Porzucek-Miśkiewicz, 2021; Stańczak, 2021). Próbowano w nich wskazać konkretne elementy, na podstawie których dałoby się dokonywać oceny dziecka zdolnego i jego stymulacji. Określono przy tym, że istnieje szereg różnych cech takiej jednostki, wpływających na ułatwienie jej pracy. Można w tym obszarze wymienić m.in. takie, jak: wysokie ambicje, posiadana wiedza, dążenie do efektów i założonego celu, otwartość na nowe rozwiązania, oryginalność pomysłów, wysoki poziom motywacji czy rzetelność. Nie należy jednak pomijać faktu, że istnieje wiele cech jednostki zdolnej, mogących się przyczyniać do utrudnienia jej pracy. Są to np. indywidualizm, nonkonformizm, brak pokory czy konsekwencji w działaniu. Przy dokonywaniu charakterystyki ucznia zdolnego często koncentracja przypada na kwestie wybitnych osiągnięć i ponadprzeciętności takiej jednostki. Z góry zakłada się, że powinna ona zasadniczo dotyczyć każdej z dziedzin życia. Zapomina się równocześnie o tym, że w przypadku dziecka zdolnego dochodzi nieraz do dysharmonii rozwojowej. Polega ona na tym, że jednocześnie dziecko może się odznaczać wysokim poziomem intelektualnym czy społecznym, lecz nieco wolniej rozwijają się u niego inne sfery. O nieharmonijnym rozwoju mówi się wtedy, gdy stwierdza się opóźnienie lub przyspieszenie np. niektórych zdolności poznawczych, podczas gdy inne rozwijają się w tempie odpowiednim do wieku (Sochacka, 2008, s.129). W takiej sytuacji mówi się o występowaniu u jednej osoby różnic w zakresie rozwoju społecznego, fizycznego, intelektualnego oraz emocjonalnego. Efektem tego bywają trudności, jakich mogą doświadczać zarówno uczniowie, jak i pedagodzy, którzy z nimi pracują (Dyrda, 2012, s. 49).

## 2. Przejawy zdolności u dzieci w wieku przedszkolnym

Omawiając cechy, jakie przypisuje się osobom powszechnie uważanym za uzdolnione czy też utalentowane, często przypisuje im się m.in. wysoki iloraz inteligencji (w oparciu o różnego rodzaju testy stosowane w celu dokonania pomiaru tej właściwości). Jednak w przypadku dzieci w wieku przedszkolnym nie jest to aspekt szczególnie istotny. Istnieje bowiem wiele innych cech wyróżniających dzieci w tym okresie rozwoju w kontekście ich zdolności. Wymienia się wśród nich m.in.:

- szybkie zapamiętywanie nowych rzeczy;
- dobrze rozwiniętą pamięć;
- duży zasób słów i poprawność językową;
- umiejętność szybkiego rozumienia poleceń i zadań;
- dużą ciekawość, częste formułowanie pytań dotyczących różnych zjawisk;
- relatywnie rozległą wiedzę i dużo wiadomości na określony temat;
- przyjemność przy przeprowadzaniu złożonych procesów myślowych;

- relatywnie lepszą umiejętność koncentrowania się na konkretnym temacie lub zadaniu;
- aktywność na zajęciach;
- bystrość obserwacji i spostrzegawczość;
- dążenie do interakcji ze starszymi osobami i starszymi dziećmi;
- repulsję w przypadku porażki czy braku akceptacji dla swoich racji;
- dużą samodzielność;
- wyrażanie myśli i emocji w różnych (często niewerbalnych) formach;
- brak cierpliwości w sytuacjach wolniej realizowanych zadań przez inne dzieci w ramach zajęć w przedszkolu;
- oryginalność w wykonywaniu różnych prac (np. rysunki dokładne, bogate w szczegóły);
- emocjonalną głębię i intensywność uczuć i zachowań;
- rozwinięte abstrakcyjne myślenie;
- umiejętność łączenia abstrakcyjnych pojęć w sprawne konfiguracje językowe;
- rozbudowaną wyobraźnię;
- stawianie na indywidualizm w pracy kosztem pracy grupowej;
- bardzo dobrą koordynację ruchów;
- zdolności przywódcze (Borkowska, 2009, s. 9-10).

Dodatkowo daje się zaobserwować, że dzieci zdolne przejawiają nieraz większą aktywność w jednej, konkretnej dziedzinie. Można wyróżnić takie precyzyjne obszary zdolności, jak:

- zdolności intelektualne – mowa o zdolności logicznego myślenia na wyższych poziomach abstrakcji;
- zdolności twórcze – w tym kontekście wskazuje się na oryginalność myślenia oraz podejmowanej aktywności;
- zdolności naukowe – konkretne umiejętności w jednej lub kilku pokrewnych dziedzinach;
- zdolności kierunkowe – dziecko zaangażowane jest w zajęcia realizowane poza edukacją;
- zdolności społeczne – w tym głównie talent przywódczy czy umiejętność nawiązywania relacji;
- zdolności fizyczne – przejawiane w sporcie, w zakresie poziomu ruchowego czy koordynacji;
- zdolności artystyczne – plastyczne, muzyczne, aktorskie itp.;
- zdolności mechaniczne – konstruowanie, składanie i rozkładanie dostępnych urządzeń (Ibidem, s. 10-11).

Analizując kwestie odnoszące się do zdolności dziecka w wieku przedszkolnym, konieczne wydaje się podkreślenie, że niezwykle ważna pozostaje świadomość, iż każde dziecko posiada jakieś zdolności. Jak wskazuje teoria Howarda Gardnera (2006), każda jednostka jest w pewnym stopniu zdolna, jednak zdolności te różnią się tzw. profilem inteligencji. W świetle jego teorii daje się wyróżnić:

- inteligencję muzyczną – obejmującą tworzenie, rozumienie i przekazywanie dźwięków;

- inteligencję cielesno-kinestetyczną – stanowi ją umiejętność wykorzystania własnej motoryki i zdolność manipulowania przedmiotami;
- inteligencję logiczno-matematyczną – odnoszącą się do kwestii abstrakcji i relacji;
- inteligencję językową – dotyczącą rozumienia mowy i tworzenia komunikatów;
- inteligencję przestrzenną – jej istotą jest spostrzeganie, transformowanie i odtwarzanie informacji wzrokowych;
- inteligencję interpersonalną – czyli zdolność rozpoznawania i odróżniania uczuć, intencji oraz przekonań innych ludzi;
- inteligencję intrapersonalną – związaną z rozpoznawaniem i artykułowaniem własnych uczuć i pragnień;
- inteligencję przyrodniczą – związaną z dostrzeganiem, docenianiem i rozumieniem prawideł natury;
- inteligencję duchową – łączy ona pewien rodzaj reakcji uczuciowych z poczuciem kontaktu z siłą wyższą lub jednostki ze światem;
- inteligencję egzystencjalną – objawiającą się pytaniami i fascynacją kwestiami egzystencjalnymi.

W praktyce, badając kwestie zdolności w sposób uogólniony, należy wskazać, że w przedszkolu zdecydowanie łatwiej jest zidentyfikować zdolności specyficzne (przedmiotowe) niż te ogólne. Wynika to przede wszystkim z faktu, że w środowisku przedszkolnym rzadko prowadzone są badania poziomu inteligencji dzieci, a dodatkowo na tym etapie rozwoju nie występuje wysoka motywacja do świadomego uczenia się. Jednocześnie jednak dzieci w wieku przedszkolnym w wielu przypadkach wykazują postawę twórczą, która będzie rozwijana poprzez właściwie realizowaną działalność prowadzoną przez rodziców, jak również nauczycieli wychowania przedszkolnego.

Konieczne jest zwrócenie uwagi na istotny fakt, że jednostka może posiadać kilka talentów do różnych dziedzin aktywności, jednak nie wszystkie do momentu diagnozy zostają rozwinięte na równym poziomie. Często u dzieci uzdolnionych rozwój koncentruje się głównie na jednej dziedzinie, która wydaje się najbardziej rozwinięta, a zapomina o konieczności zapewnienia jednostce wszechstronnego rozwoju. W tym kontekście wzrasta szczególnie rola nauczyciela wychowania przedszkolnego, który ma za zadanie ustalać wymagania dla dziecka zdolnego w taki sposób, aby nie stało ono w miejscu, ale żeby mogło się stale harmonijnie rozwijać (Sobieszczyk, Wojciechowska, 2021, s. 213).

### **3. Diagnozowanie zdolności u dzieci przez nauczycieli edukacji przedszkolnej**

Ludzie wybitnie uzdolnieni nie potrzebują przesadnie doskonałych sposobów rozwoju i formowania osobowości, lecz różnych narzędzi i zadań pozwalających im od początku rozwoju odnosić drobne sukcesy (Andrukowicz, 2012, s. 15). Zdolności dzieci w wieku przedszkolnym należy traktować jako stan potencjalny. Oznacza to, że mogą się one rozwijać prawidłowo lub też się nie rozwijać wcale. Praktyka pokazała, że w przypadku funkcjonowania dziecka w środowisku przedszkolnym



zdecydowanie łatwiej jest zdiagnozować określone kierunkowe zdolności dziecka niż zdolności ogólne. W literaturze metodycznej brakuje konkretnych przykładów zadań testowych dla dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie diagnozowania umysłowej aktywności twórczej, objawiającej się przede wszystkim w myśleniu dywergencyjnym, którego wskaźnikami są: słowna, skojarzeniowa i ekspresyjna płynność myślenia; semantyczna, spontaniczna i adaptacyjna giętkość myślenia; oryginalność myślenia i wrażliwość na dostrzegane w różnych sytuacjach problemy (Płuciennik, 2010, s. 54-55). Jednocześnie jednak wiele dzieci właśnie na tym etapie przejawia postawę twórczą, wspieraną szczególnie przez edukacyjne oddziaływanie placówki.

Omawiając zagadnienia odnoszące się do diagnozowania zdolności twórczych, warto wskazać, że samo zjawisko twórczości może być analizowane przez pryzmat czterech jego głównych wymiarów. Wskazuje się na takie, jak:

- wymiar personologiczny (odnoszący się do osoby twórcy);
- wymiar atrybutywny (określający wytwory);
- wymiar procesualny (zajmujący się procesami psychicznymi);
- wymiar stymulatorów (są to elementy zewnętrzne odpowiedzialne za kształt procesu tworzenia) (Szmidt, 2016, s. 28-29).

W kontekście pracy ze zdolnościami twórczymi dziecka, w tym jednostkami w wieku przedszkolnym, kluczowe wydają się zabawy, gry i zadania realizowane w oparciu o ekspresję artystyczną, najczęściej muzyczną oraz plastyczną. Dla pedagogów wychowania przedszkolnego kwestią kluczową powinno być to, żeby w pełni uświadomić sobie istotę twórczości dziecka właśnie w zakresie każdego z wyżej wskazanych wymiarów. Pedagog diagnosta twórczości musi jednak pamiętać o tym, że diagnoza potencjału i osobowości twórczej dziecka bywa wieloaspektowa, zróżnicowana i dynamiczna, a każda zastosowana w niej technika ma jakieś ograniczenia. Zatem pełną diagnozę zdolności twórczych przedszkolaka należy oprzeć na różnorodnych technikach rozpoznania zarówno ilościowych, jak i jakościowych, tworząc jego portfolio, które należy analizować w dłuższym okresie (Szmidt, 2016, s. 38).

W przypadku środowiska przedszkolnego proces diagnozowania zdolności dziecka, w tym zdolności twórczych, pozostaje kluczowy ze względu na możliwości ich dalszego rozwoju. Identyfikacja oraz rozwiązywanie problemów dziecka staje się fundamentem dla późniejszego sukcesu całego oddziaływania edukacyjnego. Diagnozowanie zdolności pozwala także na udzielenie odpowiedniego wsparcia tym uczniom, którzy wykazują określone zdolności. W procesie diagnozowania postaw i zdolności u dzieci w wieku przedszkolnym strategiczną rolę mogą odgrywać z jednej strony odpowiednio dobrane przez nauczyciela ćwiczenia, z drugiej – karty pracy, w ramach których zestawione zostaną zadania z różnym poziomem trudności, zorientowane wokół zróżnicowanych zainteresowań dzieci. Ich analiza przynosi cenne informacje m.in. o sposobie myślenia podopiecznych, ich ocenie otoczenia, ale i stosunku do własnej osoby, zmianach w aktywności, wynikach postrzegania poszczególnych osób na tle innych dzieci, rozwoju wyobraźni i myślenia życzeniowego, organizacji i planowania przyszłości, itp. W oparciu o karty pracy nauczyciel wychowania przedszkolnego jest w stanie także w sposób indywidualny analizować poszczególne



dzieci, oceniać ich umiejętności i realizować ich zainteresowania (Płóciennik, 2010, s. 53-54).

Działania podejmowane przez nauczyciela w procesie wsparcia wszechstronnego rozwoju dzieci w przedszkolu odnoszą pozytywne skutki wyłącznie w oparciu o kompetentne diagnozowanie możliwości i zdolności poszczególnych dzieci. Diagnoza zdolności dziecka oraz jego rozwoju powinna się odnosić m.in. do takich obszarów funkcjonowania, jak:

- spostrzeganie i dokonywanie porównań,
- analiza i synteza wzrokowa,
- uwzględnianie podobieństw i różnic,
- myślenie przyczynowo-skutkowe,
- relacje między częścią i całością,
- wnioskowanie,
- uogólnianie.

W diagnozie zdolności powinny zostać również zawarte informacje odnoszące się do tego, w jakim stopniu jednostka jest w stanie rozumieć wydawane jej polecenia, jaka jest jej koordynacja wzrokowo-ruchowa, pamięć i poziom koncentracji uwagi, a także odporność na wysiłek intelektualny. Pedagodzy są w stanie oceniać zdolności dziecka właśnie na podstawie analizy dotychczasowych osiągnięć rozwojowych, jednak nie należy zapominać o tym, że każde dziecko rozwija się w indywidualnym tempie. Nauczyciele szczególnie powinni również zadbać o to, aby każde dziecko miało zagwarantowane odpowiednie warunki do rozwoju zdolności. Można je zorganizować poprzez tworzenie odpowiedniej atmosfery, ale także stymulowanie rozwoju dziecka, stawiając przed nim adekwatne do jego możliwości zadania i wspierając go w wykonywaniu różnych aktywności (Ibidem, s. 54).

#### **4. Potrzeba wspierania zdolności dziecka w wieku przedszkolnym**

Sam fakt, że człowiek dziedziczy jakieś zdolności i talenty, nie oznacza, że każdy może je w samoistny sposób uzewnętrzniać. Dopiero edukacja powoduje zmianę jakościową w sposobie funkcjonowania takiej jednostki (Andrukowicz, 2012, s. 35). Istnieje więc potrzeba nawykowego wspierania zdolności dziecka po to, żeby taka zmiana mogła się dokonać. Akcentowanie mocnych stron dziecka oraz modyfikowanie procesu nauczania w taki sposób, by stwarzał on jak najwięcej okazji do ujawniania się tych walorów, pozwala odmiennie potraktować kluczowe zadania przedszkola (Knopik, 2018, s. 11). Postawa taka wydaje się niezwykle ważna, szczególnie biorąc pod uwagę dużą różnorodność i rodzaje zdolności, jakie mogą występować u dzieci w okresie przedszkolnym. Inną kwestią, równie bardzo ważną dla omawianego zagadnienia, wydaje się fakt, że część dzieci określa się jako „podwójnie wyjątkowe” (Foryś, 2015, s. 18). Oznacza to, że mogą one w określonych kwestiach przejawiać wybitne zdolności, ale jednocześnie wykazywać się określonymi deficytami rozwojowymi. W takim przypadku jednostka potrzebuje dodatkowego wsparcia od osób dorosłych, te zaś zobowiązane są nie tylko dostrzec problem, ale również zastosować

odpowiednie rozwiązanie, które wspierać będzie zdolności dziecka, jednocześnie podejmując próby niwelowania deficytów (Sobieszczyk, Wojciechowska, 2021, s. 212).

Przedmiotem oddziaływania wychowawców powinni być nie tylko wychowankowie, ale też środowisko ich życia (Ostrach, 2014, s. 18). Profesjonalne działania związane ze wspieraniem zdolności dzieci nakazują odnieść je zarówno do czynników wewnętrznych, jak i zewnętrznych, których konkretne konfiguracje i interakcje mogą wspierać bądź przeszkadzać w objawianiu się zdolności (Limont, 2012 s. 180). Wśród pierwszej grupy uwarunkowań trzeba wymienić cechy osobowości, procesy psychiczne, procesy poznawcze, zdolności o charakterze ogólnym, zdolności kierunkowe oraz zdolności twórcze. Do drugiej grupy, które oddziałują na zdolności dziecka, zalicza się m.in.: środowisko zamieszkania, rodzinne i szkolne. Istotną rolę odgrywa tu także energia mentalna i fizyczna jednostki. Niektórzy badacze i praktycy zajmujący się tym zagadnieniem szerzej wyróżniają niekiedy trzy grupy czynników, od których zależy przejawianie się zdolności. Pierwsza to poziom rozwoju intelektualnego i emocjonalnego, druga to czynniki środowiskowe, grupę trzecią tworzy proces nauczania wraz treściami programowymi. Na czynniki z każdej z wymienionych grup destrukcyjnie wpływają niekiedy wady fizyczne i choroby somatyczne jednostki, stereotypy społeczne, etniczne, religijne itp., utrwalone nieefektywne wzorce zachowania (Limont, 2012 s. 255). Tak więc rolą opiekunów dziecka powinna być świadomość, że na wszystkie te czynniki mają wpływ przede wszystkim oni i to od ich właściwej współpracy i roztropności zależy ujawnienie się u dziecka jakiejś zdolności. Rodzice nie muszą się na tym znać, ale rola nauczyciela wydaje się w tym działaniu nieoceniona.

## **5. Rola nauczyciela we wspieraniu zdolności u dzieci w wieku przedszkolnym**

Do najważniejszych elementów wpływających korzystnie na wspieranie zdolności u dzieci zalicza się postawę i pracę realizowaną przez nauczyciela wychowania przedszkolnego. Jest on odpowiedzialny za prowadzenie zajęć w taki sposób, żeby atmosfera w czasie ich trwania bazowała na życzliwości i akceptacji dla każdego dziecka. Powinien on jednocześnie dostosowywać indywidualną pracę z dzieckiem stosownie do przejawianych przez nie umiejętności i zainteresowań, jednak uwzględniając różne potrzeby rozwojowe. Wypełnienie tych podstawowych powinności umożliwi kreowanie, a następnie utrwalanie u dzieci wysokiego poziomu oceny własnej i wiary w siebie, czego wynikiem będą osiągnięte przez poszczególne jednostki sukcesy i postępy. Nauczyciel w swojej pracy, koncentrując się na diagnozowaniu, a następnie rozwoju zdolności dzieci, odpowiedzialny jest również za właściwe różnicowanie wymagań wobec poszczególnych podopiecznych. Do jego roli przypisane zostało dodatkowo umiejętne motywowanie dziecka do działania, dzięki czemu powinno mieć ono szansę wykorzystania swoich realnych możliwości (Szeląg, 2017, s. 37).

We właściwym wspieraniu zdolności u dzieci w wieku przedszkolnym ważną rolę odgrywa podejmowanie przez nauczyciela działań sprzyjających stymulowaniu ich

w oparciu o wprowadzenie na zajęciach odpowiednich zasad organizacji nauczania i wychowania w placówce przedszkolnej. Wśród podstawowych działań w omawianym obszarze należy zwrócić uwagę na takie czynniki, jak:

- pielęgnowanie atmosfery sprzyjającej twórczości poprzez okazywanie uznania dla twórczych pomysłów dzieci;
- pobudzanie i wspomaganie aktywności twórczej dzieci dziecka nie tylko poprzez tradycyjne zajęcia plastyczne, dramę, improwizowanie i ekspresję, lecz także projektowanie, modyfikowanie, przekształcanie, przypuszczanie, domyslanie się, abstrahowanie, snucie analogii czy metaforyzowanie;
- zachęcanie dzieci do projektowania przedmiotów, obiektów, maszyn oraz ich modyfikacji;
- stosowanie metod i form pracy z dziećmi wykorzystujących przewidywanie i domyslanie się, stawianie pytań, przekształcanie, projektowanie, metaforyzowanie itp.;
- wspieranie twórcze myślenia dzieci, szczególnie poprzez zadania o charakterze otwartym oraz stosowanie różnorodnych sposobów postępowania;
- wyposażanie młodych twórców w odpowiedni warsztat, także z zakresu technik rozwiązywania problemów twórczych;
- angażowanie dzieci w proces tworzenia, pobudzanie ich zainteresowań i motywację wewnętrzną;
- zachęcanie dzieci do prezentacji przed innymi własnych pomysłów i wytworów;
- rozwijanie myślenia dywergencyjnego;
- pobudzanie i rozwijanie umiejętności snucia skojarzeń na temat ludzi, przedmiotów, zjawisk i obrazów;
- rozwijanie i utrwalanie umiejętności stawiania pytań i dziwienia się;
- prowokowanie dzieci do manipulowania pojęciami, pomysłami, materiałem, obrazami, przedmiotami, ideami;
- rozwijanie i podkreślanie tolerancyjnego stosunku do nowych idei i pojęć;
- zachęcanie dzieci do bycia oryginalnym i poszukiwania takich pomysłów, których nie wymyślił jeszcze żaden kolega z grupy;
- identyfikowanie zdolności twórcze dziecka, by w sposób świadomy stymulować rozwój jego umiejętności i kompetencji (Płóciennik, 2010, s. 187).

Warto przy tym pamiętać o tym, że twórczość dziecka przejawia się w różnych sferach jego aktywności, dlatego w procesie diagnozy nauczyciel powinien się koncentrować całościowo na osobie podopiecznego i prowadzeniu całościowej obserwacji. Trafnie zinterpretowane wyniki rzetelnej obserwacji dają nauczycielowi podstawę do podejmowania decyzji w odniesieniu do poszczególnych swoich wychowanków. Jeżeli uzyskane drogą obserwacji informacje o funkcjonowaniu dzieci są rzetelne i trafne, a ich interpretacja właściwa, wtedy decyzje edukacyjne nauczyciela rzeczywiście służyć wspomaganie zdolności różnych uczniów zgodnie z ich aktualnymi, rozwojowymi potrzebami, a on sam w efekcie zyskuje mocne poczucie sprawstwa, będące podstawą silnej wewnętrznej pozytywnej motywacji do działania (Brzezińska, 2015, s. 145).

Nie można także nie wspomnieć o tym, że w pracy z dzieckiem zdolnym szczególne znaczenie mają kompetencje nauczyciela, które pozwalają na identyfikowanie

i rozwój zdolności dziecka na każdym etapie procesu kształcenia. Osoby utalentowane powinny mieć swojego przewodnika (mentora) nauczyciela, który jest wszechstronny oraz posiadający kompletne przygotowanie pedagogiczno-psychologiczne, jak również merytoryczno-dydaktyczne i komunikacyjne. Dzięki takim kompetencjom będzie on mógł zadbać o prawidłowy rozwój emocjonalny, społeczny i psychospołeczny każdego dziecka skutkujący praktycznymi rozwiązaniami edukacyjnymi (Porzucek-Miśkiewicz, 2021, s. 65).

Jak pokazują badania, we współczesnym systemie edukacji nauczycielom stawia się zbyt wygórowane wymagania co do pracy z dzieckiem zdolnym. Nie otrzymują oni jednak wystarczającego przygotowania do pracy z dziećmi zdolnymi. Wielu nauczycieli podporządkowuje się realizacji programów nauczania, reżimowi czasu i utrzymaniu dyscypliny w dużych grupach oraz osiąganiu mało istotnych celów. Wielu nauczycieli edukacji przedszkolnej nie jest odpowiednio przygotowanymi i nie czuje się kompetentnymi do tego, aby rozwijać dzieci szczególnie uzdolnione. Brak wiedzy i wystarczającego doświadczenia powoduje, że praca z dzieckiem zdolnym staje się dla nich sytuacją trudną i stresującą, obarczoną dodatkowymi obowiązkami i rosnącą niską samooceną, wynikającą z nieumiejętności zaspokojenia jego potrzeb (Oleksy, 2020, s. 105).

Głównym problemem nauczycieli we wspieraniu zdolności swoich podopiecznych pozostaje nadmiar pracy z wykorzystaniem pożądaných metod nauczania i co się z tym wiąże – zbyt rzadkie wykorzystywanie problemowych i poszukających sposobów dochodzenia do wiedzy. Fachowość nauczyciela można zauważyć w sytuacji, gdy wykorzystuje on różne metody. Dzięki temu w dyskretny sposób potrafi zainteresować dzieci nową wiedzą, sztuką i światem kultury. Współczesny nauczyciel powinien być twórczy i innowacyjny oraz elastycznie reagować na potrzeby edukacyjne dziecka. Osoba o twórczej postawie charakteryzuje się aktywnym stosunkiem do świata i życia, potrzebą poznawania i dokonywania zmian oraz świadomego współtworzenia rzeczywistości (Czelakowska, 2007, s. 205).

Niezwykle istotne jest więc współcześnie odpowiednie przygotowanie nauczycieli do rozpoznawania, identyfikowania i wspierania zdolności u dzieci. Ważne przy tym pozostaje wyposażenie ich w umiejętność tworzenia programów edukacyjnych, dzięki którym na podstawie diagnozy będą mogli wspierać i rozwijać kompetencje swoich podopiecznych (Porzucek-Miśkiewicz, 2021, s. 70).

W celu umysłowania nauczycielom, jak ważne jest wcześniejsze zdiagnozowanie zdolności u dzieci, należałoby przeprowadzać z nimi różne szkolenia, które by wyzwoliły u nich aktywność związaną z identyfikacją zdolności małego dziecka. Osobną kwestią jest też przygotowanie do pracy z dzieckiem wskazującym na jakieś uzdolnienia osób studiujących pedagogikę przedszkolną. W trakcie realizacji toku studiów stosunkowo dużo czasu poświęca się kształceniu i rewalidacji dzieci z niepełnosprawnościami, ale kwestie wspierania zdolności dziecka w wieku przedszkolnym traktowane są w zasadzie bardzo ogólnie i zdawkowo. Tylko niektórzy studenci zdobywają podstawy takiej wiedzy na nieobowiązkowych zajęciach fakultatywnych.

## Podsumowanie

Uważnie monitorując rozwój dziecka w wieku przedszkolnym, można dostrzec, jak wiele zmian zachodzi w rozwoju poznawczym, emocjonalnym, społecznym i moralnym i jak bardzo dziecko rozpoczynające edukację przedszkolną różni się od ucznia kończącego przedszkole. Dziecko kończące edukację przedszkolną jest znacznie bardziej samodzielne, otwarte na nowe doświadczenia oraz swobodniejsze w komunikowaniu się z innymi osobami aniżeli na początku pobytu w placówce. Podstawowe zmiany dotyczą zarówno rosnącej kompetencji samoregulacji rozwoju, jak i odkrytych preferencji działań w obrębie różnych aktywności.

Niektóre dzieci w wieku przedszkolnym posiadają już pewne umiejętności, zdolności i zainteresowania lub przejawiają niestandardowe cechy w swoim zachowaniu odbiegające od reszty grupy. Należy umieć je dostrzec i rozwijać, tak aby dzieci odnosiły jak największe sukcesy i aby sprawiały im one jak największą radość. W zależności od klasyfikacji w każdej grupie przedszkolnej jest dość pokaźna gromada dzieci ze zwiększonym potencjałem zadaniowym. Nie powinno się go przeoczyć czy zlekceważyć.

Kwerenda opracowanej dla potrzeb artykułu polskiej literatury przedmiotu pozwala wysnuć wniosek, że w prawidłowym rozwoju dziecka najważniejsza rola przypada rodzicom, ale rola nauczyciela jest równie duża. Posiadana przez niego wiedza, umiejętności i doświadczenie zawodowe powinny mu pozwolić wykryć przejawiane zdolności u dziecka i właściwie je wspierać. Na prawidłowy rozwój zdolności dziecka wpływają działania nauczyciela, polegające najpierw na ich identyfikacji, a potem na pobudzaniu, wyzwalaniu oraz właściwym ukierunkowywaniu aktywności dziecka w dominującym u niego obszarze. Ważne zatem pozostaje wsparcie nauczyciela, przygotowanie go do takich sytuacji poprzez przekazanie mu jak największej wiedzy dotyczącej pracy z dzieckiem zdolnym na etapie studiów, a potem w regularnej pracy zawodowej zachęcanie go do ciągłego rozwoju, poszerzania i poszukiwania wiedzy, uczestnictwa w szkoleniach i zajęciach pokazowych. Tylko taka postawa zawodowa, która dąży do ciągłego samodoskonalenia się, może być gwarancją właściwego wykorzystywania potencjału rozwojowego dzieci.

**Zbigniew Ostrach**

*Autor jest doktorem nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki (specjalność oligofrenopedagogika), adiunktem w Katedrze Pedagogiki i Nauk Społecznych na Wydziale Nauk Społecznych i Sztuki w Akademii Nauk Stosowanych w Nowym Sączu. Autor i współautor ponad sześćdziesięciu publikacji w polskich i zagranicznych czasopismach naukowych oraz trzech książek: „Ochrona środowiska i edukacja ekologiczna” (2013), „Społeczno-ekonomiczne determinanty osiągnięć szkolnych uczniów w gminach wiejskich” (2014), „Praca przedszkola – wybrane zagadnienia teoretyczne, praktyczne i organizacyjne” (2016)*

## Bibliografia

- Andrukowicz, W. (2012). *By dziecko było geniuszem. Wprowadzenie do edukacji komplementarnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Borkowska, A. (2009). *Czy moje dziecko jest zdolne?* Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP.
- Brzezińska, A.I. (2015). Obserwacja dziecka w sytuacji zadaniowej – konstruowanie skali SOD-SZ. W: E. Filipiak (red.), *Nauczanie rozwijające we wczesnej edukacji według Lwa S. Wygotskiego*, s. 145-163). Bydgoszcz: Agencja Reklamowo-Wydawnicza ArtStudio.
- Czaja-Chudyba, I. (2005). *Odkrywanie zdolności dziecka*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Czarnocka, M., Foryś, M., Truś, K. (2014). *Rozpoznać, wspierać, rozwijać. Poradnia psychologiczno-pedagogiczna i szkoła a uczeń zdolny*. Warszawa: Wydawnictwo ORE.
- Czelakowska, D. (2007). *Inteligencja i zdolności twórcze dzieci w początkowym okresie edukacji. Rozpoznanie i kształcenie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Dyrda, B. (2012). *Edukacyjne wspomaganie rozwoju uczniów zdolnych – studium społeczno-pedagogiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Dyrda, B. (2013). Kompetencje nauczyciela w pracy z uczniami zdolnymi – wybrane wyniki badań empirycznych nad edukacyjnym wspieraniem rozwoju uczniów zdolnych. *Chowanna*, 2(41), 245-261.
- Fechner-Sędzicka, R. (2013). *Model pracy z uczniem w szkole podstawowej. Jak praktycznie i systemowo zorganizować edukację uczniów zdolnych na poziomie szkoły podstawowej*. Warszawa: Wydawnictwo ORE.
- Foryś, M. (2015). Edukacja włączająca szansą dla uczniów „Podwójnie wyjątkowych”. *Hejnal Oświatowy*, 5/143, 17-20.
- Gałązka, K., Muzioł, E.A. (2014). *Model pracy z uczniem zdolnym w szkole ponadgimnazjalnej*. Warszawa: Wydawnictwo ORE.
- Gardner, H. (2006). *Inteligencje wielorakie. Nowe horyzonty w teorii i praktyce*. Warszawa: MT Biznes sp. z o.o., Laurum.
- Giza, T. (2006). *Socjopedagogiczne uwarunkowania procesów identyfikowania oraz rozwoju zdolności uczniów w szkole*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Kozubska, A., Ziółkowski, P. (2019). *Wspieranie rozwoju dziecka zdolnego w rodzinie*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki.
- Knopik, T. (2018). *Zafascynowani światem. Efektywne wspieranie rozwoju zdolności i zainteresowań uczniów w codziennej praktyce szkolnej*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Limont, W. (2012). *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznawać i z nim pracować*. Sopot: Wydawnictwo GWP.
- Oleksi, J. (2020). Gotowość nauczycieli do diagnozowania i zaspokajania specyficznych potrzeb małego dziecka. W: E. Ogrodzka-Mazur, U. Szuścik, B. Oelslaeger-Kosturek (red.), *Edukacja małego dziecka. Pedagogika zmiany w edukacji. Teoria-badania-praktyka w działaniach międzyedukacyjnych*, t. 16 (s. 95-108). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Ostrach, Z. (2014). *Społeczno-ekonomiczne determinanty osiągnięć szkolnych uczniów w gminach wiejskich*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Płóciennik, E. (2010). *Stymulowanie zdolności twórczych dziecka*. Łódź. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Porzucek-Miśkiewicz, M. (2021). *Jednostka zdolna w przestrzeniach edukacyjnych*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Sobieszczyk, M., Wojciechowska, K. (2021). Zdolny czy zaburzony, typowy czy nietypowy, czyli jak pracować z dzieckiem w wieku przedszkolnym. W: A. Karpińska, W. Wróblew-

- ska, P. Remża. (red.), *Edukacja zorientowana na ucznia i studenta* (s. 203-214). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Sochacka, K. (2007). Uczeń zdolny z dysleksją. W: M. Wróblewska (red.), *Kształcenie i promowanie uczniów zdolnych* (s. 122-132). Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Stańczak, M. (2021). Otoczenie społeczne rodzin dzieci zdolnych. *Kwartalnik Naukowy Fides Et Ratio* 1(45), 92–103.
- Szeląg, I. (2017). Przegląd nauczycielskich praktyk motywowania uczniów klas I-III. *Inspirator*, 2(5), 36-37.
- Szmidt, K.J. (2005). *Pedagogika twórczości*. Sopot: Wydawnictwo GWP.
- Szmidt, K.J. (2016). Kluczowe kompetencje nauczyciela twórczości jako diagnosty. W: B. Niemierko, M.K. Szmigiel (red.), *Diagnozowanie twórczości uczniów i nauczycieli* s. 25-40. Kraków: Wydawnictwo Grupa Tomami.
- Tarabula-Kamińska, N. (2015). Wspieranie rozwoju dzieci wybitnie zdolnych w kontekście idei powstawania uniwersytetów dziecięcych. Na przykładzie dzieci uczęszczających do Niepublicznego Przedszkola „Stokrotka” w Gliwicach. *Annales Universitatis Pedagogicae Cracovensis*, IV, 35-45.